

КРАВЧИК М. Б.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
та процесу*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.14>**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СПАДКОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Стаття присвячена дослідженню оновлених концептуальних підходів до врегулювання спадкових відносин. Спадкове право є невіддільною частиною цивільного права, що врегульовує відносини спадкування через можливість кожному здійснити власне розпорядження на випадок смерті та визначити долю свого майна. Норми спадкового права захищають кожного члена суспільства шляхом гарантування можливості здійснення волевиявлення щодо розпорядження майном, або ж якщо така воля не буде проявлена за життя то відповідно до закону через визначення черг спадкоємців за законом. Так як спадкування є одним із способів набуття права власності законодавець акцентує увагу на нерозривному зв'язку спадкового права з цивільним правом. Спадкове право врегульовує відносини спадкування щодо переходу прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців в порядку універсального правонаступництва, визначає коло осіб які є спадкоємцями, порядок складання, скасування та виконання заповіту, оформлення права на спадщину. Спадкові правовідносини слід розглядати в тісному зв'язку з нормами матеріального і процесуального галузей права з врахуванням особливостей нотаріального процесу. Правова регламентація питання спадкування має відображатися не тільки в законодавчій базі а й на практиці, а тлумачення вчених цивілістів має бути підкріплене аналізом не тільки національних джерел, а й зарубіжних. Слід брати до уваги законодавство європейських держав на шляху до новелізації норм спадкового права та цивільного законодавства в цілому, адже з моменту незалежності України основним напрямом зовнішньої політики держави обрано курс на європейську інтеграцію, що в свою чергу передбачає приведення у відповідність національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Цей процес передбачає бути довготривалим та поетапним шляхом розроблення нормативно-правових актів України з врахуванням законодавства ЄС. З цього випливає, що держава самостійно обрала свій шлях розвитку, а процеси будуть еволюційними та динамічними. Запровадження іноземних конструкцій в правову систему України сприяє проведенню глибоких наукових досліджень в цій сфері., що сприятимуть адаптації національного законодавства до зарубіжних правових інститутів. Проте застосовча практика в країнах загального права є неоднаковою і залежить від конкретної юрисдикції. Тому наукові обґрунтування матимуть не аби яке значення для про ведення новелізації норм спадкового права.

Ключові слова: *спадкове право, спадкові правовідносини, спадкування, інститут права, європейська інтеграція.*

Kravchuk M. B. Modern tendencies of probate law of Ukraine

The article is devoted to the study of updated conceptual approaches to the settlement of inheritance relations. Inheritance law is an inseparable part of civil law, which regulates inheritance relations through the possibility of everyone making their own disposition in case of death and determining the fate of their property. The norms of inheritance law protect each member of society by guaranteeing the possibility of expressing a will regarding the disposal of property, or if such a will is not expressed during life, then in accordance with the law by determining the order of heirs according to the law. Since inheritance is one of the ways of acquiring property rights, the legislator emphasizes the inextricable connection between inheritance law and civil law. Inheritance law regulates inheritance relations regarding the transfer of rights and responsibilities from the testator to the heirs in the order of universal legal succession, defines the circle of persons who are heirs, the procedure for drawing up, canceling and executing a will, registration of the right to inheritance. Inheritance legal relations should be considered in close connection with the norms of material and procedural branches of law, taking into account the peculiarities of the notarial process. The legal regulation of the issue of inheritance should be reflected not only in the legislative base but also in practice, and the interpretation of civilian scientists should be supported by the analysis of not only national sources, but also foreign sources. The legislation of European states should be taken into account on the way to the amendment of the norms of inheritance law and civil legislation as a whole, because since the independence of Ukraine, the main direction of the state's foreign policy has been the course of European integration, which in turn involves bringing national legislation into line with the legislation of the European Union. This process is expected to be long-term and step-by-step through the development of normative legal acts of Ukraine taking into account EU legislation. It follows that the state independently chose its path of development, and the processes will be evolutionary and dynamic. The introduction of foreign constructions into the legal system of Ukraine contributes to the conduct of deep scientific research in this area, which will contribute to the adaptation of national legislation to foreign legal institutes. However, the applicable practice in common law countries is uneven and depends on the specific jurisdiction. Therefore, scientific justifications will be of great importance for the amendment of the norms of inheritance law.

Key words: *probate law, inherited legal relationships, inheritances, institute of right, European integration.*

Вступ. Стрімкий розвиток науки та суспільних відносин вносить свої корективи щодо необхідності суттєвих змін до чинного законодавства. Це передусім стосується і цивільного законодавства України в сфері реалізації і здійснення спадкових правовідносин.

Існування колізій в спадковому праві зумовлені подібністю прецедентів позицій Верховного Суду, адже Верховний Суд переглядає правові позиції, а законодавство не зазнає змін. Це в свою чергу ускладнює застосування цивілістичних категорій та не сприяє вирішенню непорозумінь в правовому полі. Спадкове право потребує розроблення механізму введення судових нормотворчих актів в площину врегулювання спадкових правовідносин з оцінкою позитивного і негативного впливу на нього. За час дії Цивільного Кодексу відслідковуються постійні зміни до нього і це говорить не про його недосконалість, а більше про зміни які відбуваються в суспільстві, його постійний економічний розвиток. Прийняття нових законів та внесення змін до існуючих призводить до потреби новелізації норм цивільного законодавства. Розвиток ринкових відносин має віднайти свої закономірності у Цивільному Кодексі та відображатись у правозастосуванні і тлумаченні судами норм цивільного права, сформулювати нові наукові позиції до осмислення та застосування у практиці норм цивільного законодав-

ства вцілому. Як наслідок, розвиток суспільних відносин та євроінтеграційні процеси, що відбуваються в державі породжують потребу у новелізації норм цивільного права в сфері спадкування та приведення до відповідності інститутів, норм і навіть принципів. Науковці стоять на позиції формування нових наукових концепцій для правильного правозастосування норм та проводять системний аналіз для виявлення недоліків з пропозиціями для їх уникнення. Прикро, що норми цивільного кодексу мають зазнавати змін в залежності від прийняття нових законів та внесення змін до існуючих, а не навпаки, нові закони розробляються у відповідності до концепції передбаченої нормою Цивільного Кодексу та повинні проходити через призму його, що зменшить кількість протиріч та підходів до розуміння. Визнання Цивільного Кодексу основоположним і фундаментальним орієнтиром, його вищої юридичної сили над законами сповільнить швидкісний перебіг змін до законодавства вцілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки спадкове право займає особливе місце в системі цивільного права та зважаючи на потребу оновлення норм спадкового права з врахуванням євроінтеграційних процесів дослідженню даного питання присвячено праці таких науковців як: Ю.О. Заїка, О.Є. Кухарев, З.В. Ромовська, М.О. Михайлів, І.В. Спасибо-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов та інших.

Мета даної роботи полягає в аналізі змісту норм спадкового законодавства, та цивільного законодавства вцілому для визначення модернізації правової моделі спадкового права з врахуванням євроінтеграційних процесів та порівнянні відповідних приписів із нововведеннями; виокремлення проблеми правового регулювання спадкування та визначення основних напрямків удосконалення національної нормативної бази на основі аналізу на теренах сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Спадкове право посідає особливе місце в системі цивільного права України. Виникнення права власності та розвиток шлюбно-сімейних відносин у суспільстві зумовили потребу вирішення питання визначення долі майна, яке залишається після смерті людини. Спадкове право стосується кожної людини зокрема, оскільки хоча б раз у житті кожна стає спадкоємцем та з настанням смерті і спадкодавцем також.

З прийняттям Цивільного кодексу України (далі – ЦК) в 2003 році було збільшено кількість статей в книзі «Спадкове право», які конкретизували положення спадкового законодавства та були предметом досліджень науковців, значно змінено місце розташування видів спадкування, цим самим змінивши саму структуру ЦК. Хоч норми спадкового права прослідковуються в законах України «Про міжнародне приватне право», «Про банки і банківську діяльність», «Про авторське право та суміжні права», «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» та інших, проте особливістю вираження спадкового права є власне норми, закріплені в ЦК України, яке розвивається в межах даного кодифікованого акту. Норми що регулюють спадкові правовідносини складають самостійний, автономний нормативний комплекс.

Сучасне спадкове право ґрунтується на новій, якісній ідеології історичної формації, на новому розумінні і сприйнятті економічних, культурних, духовних цінностей, а також взаємозв'язку держави, суспільства та особи як суб'єкта спадкових правовідносин, що призводить до ґрунтового зміно сприйняття традиційних положень спадкового права.

Не аби яке місце серед умов новелізації спадкового права займає курс держави на європейську інтеграцію, що вимагає приведення законодавства України у відповідність до законодавства Європейського Союзу (далі ЄС). в Україні існує розвинута нормативна база стосовно проведення адаптації національного законодавства до законодавства країн ЄС. У цьому аспекті слід назвати: Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС, схвалену постановою Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 р. № 1496; Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС, схвалену Законом України від 21.11.2002 р. № 228-IV; Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС, затверджену Законом України від 18.03.2004 р. Із ратифікацією 16.09.2014 р. Угоди між Україною та ЄС процес євроінтеграції нашої держави перейшов у практичну фазу [2, с. 181-187]. Даний процес є довготривалим та перед-

бачає поступове оновлення норм спадкового права України та розроблення їх на основі законодавства країн ЄС. Це шлях який поєднує в собі послідовність дій щодо нововведень в існуючий правопорядок та призведе до модернізації правової системи держави поєднуючи в собі існуючі елементи.

У сучасний період спадкове право набуває абсолютно нового змісту, що зумовлене передумовами поділу права на приватне і публічне, визнанням права приватної власності та її захисту, майже необмеженим колом об'єктів, які можуть успадковуватись, а саме майнові права інтелектуальної власності, творчої діяльності, підприємства та фермерські господарства, як єдині майнові комплекси, частки в статутному капіталі господарських товариств. Хоча процедура спадкування права інтелектуальної та творчої діяльності на перший погляд нічим не відрізняється від спадкування інших видів майна, про те виникає потреба у закріпленні на законодавчому рівні процедури спадкування такого виду прав, а також врегулювання відносин спадкування майна за участю іноземного елементу.

Реалізуючи право на спадкування важливим аспектом є визначення правового статусу дітей спадкодавця не лише тих які були зачаті за життя спадкодавця та народжені живими після відкриття спадщини, а й тих які були зачаті після відкриття спадщини (зчаті із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій) відповідно до ст. 1261 Цивільного Кодексу до першої черги спадкоємців за законом належать діти спадкодавця... [1]. Термін «дитина» вживається як факт походження особи від батьків та наявність між ними кровного споріднення. Сьогодні набуває особливої уваги питання встановлення батьківства у випадку її зачаття за допомогою застосування допоміжних репродуктивних технологій. Ці випадки вже є непоодинокими, а тому все частіше виникає потреба у вирішенні питання тотожності поняття біологічна дитина і спадкоємець. Мається на увазі, що за межами нормативного регулювання залишається категорія осіб, які не тільки народжені після смерті спадкодавця, а й зачаті після його смерті, оскільки такі не мають права на спадкування за законом, а можливість їх спадкування українським законодавством виключається. Стрімкий розвиток медицини та її новітніх технологій надає можливість людству реалізовувати права на батьківство та материнства із застосуванням високо розвинутих новітніх технологій у зачатті дітей. Для законодавства багатьох Європейських країн характерне спадкування особами, які народжені в наслідок посмертної репродукції. Для визначення їх спадкоємцями потрібне в цьому напрямку вдосконалення законодавства України з врахуванням строку, в продовж якого може бути реалізоване право на запліднення із застосуванням додаткових репродуктивних технологій та визначення категорії цих осіб як спадкоємців за заповітом чи за законом. Звідси випливає, що визначення спадкоємців на підставі ст. 1222 цивільного Кодексу України має бути доповнена розширенням кола спадкоємців із зазначенням постмортальних дітей спадкодавця.

Також потребує визначення статусу внуків спадкодавця. Ці в свою чергу не визначені законодавцем в жодній з черг спадкування. На практиці існує чимало казусів щодо спадкування внуками за життя їх батьків. У юридичній літературі є акценти а несправедливість правового статусу внуків та пропозиції щодо включення їх до другої черги спадкоємців за законом [3, ст. 186, 187].

Аналізуючи законодавство європейських держав та враховуючи європейський досвід існує пропозиція розширити коло осіб, які усуваються від права на спадкування внаслідок вчинення ними протиправних дій проти особи спадкодавця [4, ст. 48-51].

Тому з'являється нове підґрунтя для побудови нових концепції спадкового права в цілому. Норми, закріплені в шостій книзі Цивільного кодексу України не в повній мірі задовольняють потреби реалізації суспільних відносин у сфері спадкування, а національне законодавства не усуває ті прогалини, щоб дати відповіді на більшість питань та розв'язати новонабуті казуси.

До сьогодні спадкове право розвивається, а науковці цивілісти плідно досліджують дану тематику. Проте проблеми спадкового права можуть бути розв'язаними правовою наукою виключно в тісному зв'язку із практикою. Аналізуючи судову практику можемо дійти

до висновку, що присутня неоднаковість застосування спадкового законодавства. Зокрема, мають місце ускладнення з визначенням дії закону в часі, зважаючи на тривалий характер спадкових правовідносин. Також неправильне розуміння судами умови заповіту та ототожнення такого розпорядження із заповідальним відказом, що свідчить про ігнорування імперативності існування умови заповіту на час відкриття спадщини. Складається неодноразова судова практика щодо строків відмови від прийняття спадщини у випадку неправильного застосування судами до спадкових правовідносин положень щодо встановлення додаткового строку для прийняття спадщини. Існують істотні порушення судами принципу свободи заповіту із поширеною практикою визнання недійсним заповітів, посвідчених нотаріусами за межами свого нотаріального округу, що в свою чергу жодним чином не впливає на формування волі та волевиявлення особи, а також не є порушенням його форми.

Отож, актуальність розвитку і модернізації спадкового права зумовлена над швидкій історичній формації суспільства. Стаття 41 Конституції України гарантує, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності та визначає, що право приватної власності набувається в порядку визначеному законом. Одним із таких способів набуття права власності є спадкування. Здійснення на державному рівні євроінтеграційних процесів, які в свою чергу впливають на інститут власності, зумовлює актуальність оновлення спадкового законодавства в цілому та щодо спадкування з іноземним елементом.

На державному рівні розпочато процес рекодифікації цивільного законодавства України, що вимагає ґрунтовного наукового аналізу та дослідження спадкового права також, так як останнє є важливою частиною цивільного права і водночас встановлює багато юридичних категорій, не властивих іншим елементам системи цивільного права (спадщина, спадкодавець, спадкоємець, заповіт, заповідальний відказ, виконавець заповіту, спадкова трансмісія та ін.) В результаті оновлення знайдуть відображення нові тенденції, які характерні для регулювання спадкових правовідносин. Євроінтеграційні процеси держави породжують потребу у новелізації спадкового права з врахуванням законодавства країн Європейського Союзу, що матиме позитивний вплив на об'єднання судової практики та однаковості правозастосування спадкового законодавства нотаріусами, а також позитивно відобразатиметься на здійсненні захисту прав та інтересів учасників спадкових відносин.

Аналізуючи спадкове законодавство, можемо ствердно сказати, що спадкове законодавство потребує оновлення, що сприятиме удосконаленню його та єдності правильного застосування у судовій практиці та нотаріальній з метою повної реалізації прав громадян.

Список використаних джерел:

1. Цивільний Кодекс України: Закон від 16.01.2003 №435-IV. Поточна редакція 17.03.2022 / База даних «Законодавство України» ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5691> дата звернення 22.09.2022.
2. Кухарєв О.Є. Ключові питання адаптації спадкового законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу *Європейські перспективи*. 2019. № 2. С. 181-187.
3. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право: підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 186, 187.
4. Заїка Ю.О. Усунення від спадщини за проєктом нового Цивільного кодексу України. *Вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. № 4. С. 48-51.

